

UOT:37.

NARKOMANIYA YENİYETMƏLƏRİN DEVIANT DAVRANIŞI KİMİ*Abdullayeva Gülnar Vahid qızı, Qasımova Aysən Oruc qızı**Bakı Dövlət Universitetinin Qazax filialı**Abdullayevagulnar03@gmail.com**aysenoruc1995@gmail.com*

Xülasə: Məqalədə yeniyetmələrdə deviant davranış kimi narkomaniyanın xüsusiyyətləri barəsində məlumat verilir. Göstərilir ki, müasir dünyanın ən böyük fəlakətlərindən biri, bəlkə də ən birincisi elə narkomaniyadır. Müəlliflər Azərbaycanda narkomaniyanın bu günə olan statistik məlumatlardan istifadə ediblər. yeniyetməlik dövrünün psixoloji xüsusiyyətləri göstərilir və bildirilir ki, bunları bilmək bu işdə xeyli rola malikdir. Yeniyetmələrin narkotik istifadəçiliyinə meyillənməsinin xüsusiyyətləri nəzərdən keçirilir və mərhələləri ümumiləşdirilir.

Açar sözlər: yeniyetmə, deviant davranış, narkotik vasitə, statistik məlumatlar, narkotika cəlb olunma mərhələləri.

Ключевые слова: подросток, девиантное поведение, наркотики, статистические данные, стадии употребления наркотиков.

Key words: teeny, deviant behavior, drugs, statistical data, stages of drug use.

Məlumdur ki, narkomaniya euforiya vəziyyətinə səbəb olan maddələrə aludəçilikdir. Bu maddələr tərkibində insan orqanizminə təsiri ilə fərqlənir. Onların sui-istifadəsi həm fərdə, həm də cəmiyyətə ziyan vurur. Ümumiyyətlə, statistikaya görə, dünyada narkomanların sayı 7%-i keçib və 10 milyon nəfərdən çoxdur. Artıq Azərbaycanda bu və ya digər şəkildə narkotiklə qarşılaşmayan insanlar yoxdur: ya özləri, ya dostları, tanışları, qohumları sınaqdan keçiriblər, ya da onlara narkotik təklif ediblər.

Son 4 ildə məktəbli və tələbələrin narkotik vasitələrdən istifadə edənlərin sayı 6-8 dəfə artıb. “Ailə narkomaniyası” və hətta azyaşlı uşaqların valideynləri tərəfindən övladlığa götürülməsi geniş vüsət alıb. “Azərbaycanda 2024-cü ilin yanvarına qədər olan statistikaya görə 36 659 nəfər şəxs dispanser nəzarətindədir. Həmin şəxslərin 8 458 nəfəri bir neçə növ narkotik vasitə istifadəçisidir. Əlavə olaraq qeyd olunub ki, 36 659 nəfər narkotik istifadəçisinin 802 nəfərini qadınlar təşkil edir.” Bunu Narkomanlığa və Narkotik Vasitələrin Qanunsuz Dövriyyəsinə Qarşı Mübarizə üzrə Dövlət Komissiyasının daimi fəaliyyət göstərən İşçi Qrupunun rəhbəri Fəqan Şahverdiyev “Narkomanlığa qarşı mübarizədə Mediadan düzgün istifadə” mövzusunda keçirilən tədbirdə qeyd edib.[7]

Narkomaniyanın artması QİÇS problemini kəskin şəkildə artırır. Dünyada hər gün 6000 insan QİÇS-ə yoluxur, onların 70%-i venadaxili narkotik istifadəsi nəticəsində bu xəstəliyə yoluxur. Hər il ölkəyə min tondan çox narkotik vasitə idxal olunur ki, bunun da 80 tona yaxını təkcə heroindir. Azərbaycan bazarında heroin, kokain və digər narkotiklərin qiymət səviyyəsi ABŞ və Avropa ilə müqayisədə xeyli aşağıdır. Lakin təhlükə artmaqdadır.

Beynəlxalq Səhiyyə Təşkilatının məlumatına görə, hər məktəb sinfində 3-4 şagird narkomandır. Hesablamalara görə, hər bir narkoman ildə 10-15 nəfəri narkomaniyaya cəlb edir ki, bu da bu sosial xəstəliyin irəliləməsi deməkdir. Bununla yanaşı, narkomanların əksəriyyəti hepatit, QİÇS və digər sağalmaz xəstəliklərdən əziyyət çəkir. Ünsiyyət quraraq ətrafdakı insanlara yoluxdururlar. Fəqan Şahverdiyev “Narkomanlığa qarşı mübarizədə Mediadan düzgün istifadə” mövzusunda keçirilən tədbirdə qeyd edib ki, “Ötən il 10 060 cinayət faktı qeydə alınıb ki, həmin hadisələr üzrə 8 777 nəfər cinayət məsuliyyətinə cəlb edilib. Sözügedən şəxslərdən 7 ton 58 kq narkotik və müxtəlif növ psixotrop maddə

götürülüb. Cinayət məsuliyyətinə cəlb edilənlərin 100 nəfəri xarici ölkə vətəndaşları təşkil edib ki, həmin əcnəbi vətəndaşların üzərindən də narkotik maddə aşkarlanıb”. [7]

Lakin narkomanların sayı azalmır, əksinə artmaqda davam edir. Narkomaniya kimi mürəkkəb sosial problemi dərk etmək üçün narkomaniyanın yaranması və yayılmasının səbəblərini elmi cəhətdən əsaslandırmaq, onun yaranmasının və qarşılıqlı təsirinə sosial, bioloji, psixoloji mexanizmlərini müəyyən etmək, narkomaniyaya yönəlmiş sosial-psixoloji xidmətlər yaratmaq lazımdır. məktəb qruplarında, qeyri-rəsmi birliklərdə və yerli məskənlərdə narkomaniyanın qarşısının alınmasında, çünki söhbət ayrı-ayrı şəxslərin deyil, narkomaniyanın qarşısının alınması, onun müalicəsinin effektiv mexanizmi tapılmadan özünü təhlükəsiz hiss edə bilməyən bütün cəmiyyətin sağlamlığından gedir.

Narkomaniyanın əsas təhlükəsi orqanizmə fizioloji ziyan vurmaqda deyil, alkoqolizmdən 10-20 dəfə tez baş verən şəxsiyyətin sonrakı deqradasiyasıdır. Narkomanlar dərslərə, məktəbə marağı dayandırır, sonra isə tamamilə tərk edirlər. Dostlar, məktəb işçiləri və müəllimlərlə faydalı sosial əlaqələr tədricən zəifləyir və ailədə eqoist xarakter xüsusiyyətləri yaranır, ikiüzlülük və aldatma; diqqət yalnız narkotik vasitələrin əldə edilməsi probleminə yönəlib.

Yeniyyətlik dövründə narkomaniyanın formalaşması məsələləri müxtəlif sahələr üzrə mütəxəssislərin diqqətini getdikcə daha çox cəlb edir, belə ki, narkomaniyaya cəlb olunan yeniyyətliklərin sayı ildən-ilə artır. Bundan əlavə, məlum faktır ki, narkomaniyadan əziyyət çəkən yetkinlik yaşına çatmayanların yalnız kiçik bir hissəsi təkbəşinə kömək istəyir, halbuki bütün yeniyyətliklərin 5-7%-nin artıq ən azı bir dəfə narkotik istifadə təcrübəsi var. Yeniyyətliklərin narkomaniyasının qarşısının alınması tədbirlərinin effektivliyi son dərəcə aşağıdır və bunun səbəblərindən biri də yeniyyətlik dövrünün xüsusiyyətlərinə dair kifayət qədər məlumatın olmamasıdır.

Yeniyyətlik sosial və psixoloji baxımdan çətindir. Yeniyyətliklərdə idrak fəaliyyəti və eyni zamanda yüksək sosial münəqqişə var. Əhəmiyyətli neyropsisi qeyri-sabitlik, disharmonik şəxsiyyət inkişafı və aşağı özünə nəzarət qeyd olunur. Eyni zamanda, kifayət qədər formalaşmamış qoruyucu qüvvələrin fonunda bədənin yüksək fəaliyyəti var. Bu yaşda insanın sağlamlığına fikir verilmir. Yeniyyətliklər müxtəlif yollarla buna fəal şəkildə nail olmaqla, özünü təsdiq və müstəqilliyə can atırlar.

Yeniyyətliklərin şəxsiyyətinin formalaşmasına təsir edən ən mühüm amillərdən biri yeniyyətlik davranış reaksiyalarıdır:

- həmyaşlıqları ilə qruplaşma;
- emansipasiya - böyüklərin qayğısını tərk etmək istəyi;
- etiraz və müxalifət hissi - həddindən artıq "böyüklərin təzyiqinə" cavab olaraq, yeniyyətlik nümayişkarənə şəkildə siqaret çəkməyə, psixoaaktiv maddələrdən, o cümlədən narkotik və alkoqoldan istifadə etməyə başlayanda;
- təqlid - yeniyyətliklərin böyüklərin davranışını onun bəzi təzahürlərinə tənqidi yanaşmadan kopyalaması.

Narkomaniya gənclərin ciddi probleminə çevrilib və son onillikdə o, artıq uşaq və yeniyyətliklərin problemi kimi təsnif edilib və bu, aşağıdakılarla xarakterizə olunur:

- uşaqlar və yeniyyətliklər arasında narkomaniyanın kütləvi şəkildə artması və yeniyyətliklərdə narkotiklərə cəlbədicilik çox uzun müddət psixi olaraq qalır;
- 13-14 yaşa qədər narkotik vasitələrdən istifadə edən insanların əhalisinin “cavanlaşması”;
- “asan əlçatan” psixoaaktiv maddələrdən yeniyyətliklərin orqanizminə daha dağıdıcı təsir göstərən kokain, heroin, “ekstazi” kimi bahalı və prestijli dərmanlara keçid narkotiklərə sürətli aludəçiliyə səbəb olur və şəxsiyyətin deqradasiyasına səbəb olur, baxmayaraq ki, vəsait

çatışmazlığı səbəbindən ucuz, “süni” dərmanlardan istifadə edən müəyyən bir yeniyetmə qrupu var. Ancaq hər iki halda, narkotiklərə aludə olan böyüklərdən fərqli olaraq, adətən daha yumşaq narkotiklərdən (marixuana, spirt) istifadə etməyə çalışan gənclərdən fərqli olaraq, yeniyetmələr narkotik intoksikasiyası rahatlaşmayan, lakin motor aktiv rəngə malik olduqda güclü narkotiklərə can atırlar;

- qrupda narkotik vasitələrdən istifadənin daha təhlükəli formalarının (məsələn, venadaxili inyeksiya) yayılması; bir yeniyetmədə narkotik asılılığının bir əlaməti dərmanı tək qəbul edir;

- yeniyetmənin narkotik maddənin təsiri ilə bağlı marağını təmin etmək; ləzzətli, yeni, həyəcanlı və təhlükəli təcrübə yaşamaq, tam rahatlıq hissi əldə etmək, bəzən isə “düşüncə aydınlığı” və “yaradıcı ilham”. Yetkinlərin narkotik istifadəsi nadir hallarda maraqlardan qaynaqlanır. Burada başqa motivlər meydana çıxır - sakitlik, yüngüllük və dincliyə nail olmaq istəyi. Narkotiklərə qarşı marağın yaranması Rusiyada “narkotik mədəniyyətinin” geniş yayılmasından xəbər verir ki, bu da bu marağı gücləndirir (hər şeydən sonra heç kimin küçə gölməçəsindən su sınaq istəyi yoxdur) və dövlət və ictimai qurumlar tərəfindən buna qarşı kifayət qədər mübarizə aparılmaması;

- narkotik istifadə etməyə başlayan yeniyetmələrin sosial statusunda dəyişikliklər. Əgər beş il əvvəl bunlar sərxoşluq və ya valideynlərin cinayətkarlığı, qəddar ailə münasibətləri kimi assosial amillərin aparıcı faktor olduğu qeyri-funksional ailələrin uşaqları idisə, bu gün narkomanların sayını yüksək gəlirli, firavan ailələrdən olan yeniyetmələr artırır. Bu ailələrdə yeniyetmələrin maddi azadlığı, pulun bolluğu, əxlaqi normaların aşağı olması xüsusi gənclərin formalaşmasına gətirib çıxarır ki, burada asudə vaxt aparıcı dəyərə çevrilir, narkotiklər isə müəyyən həyat tərzinin atributudur. Nüfuzlu diskotekalar, rok ulduzların konsertləri, gənclərin “partiyaları” narkotiklərin sərbəst satıldığı və qəbul edildiyi “narkotik təhlükəli” məkanlara çevrilir.

Hər hansı bir narkomaniyadan əvvəl asılılıq adlanan davranış - onlardan fiziki asılılıq formalaşmamışdan əvvəl psixi vəziyyəti dəyişdirən müxtəlif maddələrdən, o cümlədən alkoqol və siqaretdən sui-istifadə. Yeniyetmələrdə asılılıq davranışı iki şəkildə inkişaf edə bilər, bunlardan birincisi tibbdə çoxlu maddə, ikincisi isə monosubstant adlanır.

Narkomaniyaya yeniyetmələrin cəlb olunma mərhələləri:

- bir qayda olaraq həmyaşıdlarının əhatəsində baş tutan ilk sınaq mərhələsi;
 - əldə oluna bilən bütün psixoaktiv maddələrin sınaqdan keçirildiyi kəşfiyyatçı narkomaniya mərhələsi;
 - axtarışı tamamlayan üstünlük verilən maddənin seçilməsi mərhələsi;
 - şirkətdə narkotik qəbul etmək ehtiyacı ilə təzahür edən qrup asılılığının mərhələsi;
- qrupdan kənarında heç bir cazibə yoxdur.

Dərmanın ilk təsadüfi və ya qəsdən istifadəsi mərhələsi bədənin dərmanla "tanışlığı" ilə xarakterizə olunur. Bu mərhələdə uşaq narkotikdən yalnız marağ ucbatından və ya dostları ilə ünsiyyəti saxlamaq üçün istifadə edir. Bir qayda olaraq, ilk dəfə "təcrübəli liderlərin" nəzarəti altında qəbul edildikdə, sərxoşedicilər bədən üçün xoşagəlməz və ağrılıdır.

Narkotikdən sui-istifadə mərhələsində bədən daimi anesteziya ilə müəyyən edilən yeni şərtlərə uyğunlaşır. Bu mərhələdə yaranan vəziyyəti xarakterizə edən bütün əlamətlərdən aşağıdakılar xüsusilə vacibdir: onun təsirini yenidən yaratmaq üçün dərmanı qəbul etməyə davam etmək arzusu (lakin nəzarətsiz deyil); yalnız müəyyən bir şəxsin psixi vəziyyətinin narkotik maddənin olması və ya olmamasından asılılığı; yalnız insanın özünə təsir edən zərərli nəticələr. Bu mərhələdə psixi dəyişikliklər vegetativ pozğunluqlar, əhval-ruhiyyənin azalması, əsəbilik şəklində baş verir.

Qrup asılılığı mərhələsi, asılılığa çevrilərək qurulmuş asılılığın mərhələsidir. Əvvəlki mərhələdən fərqli olaraq, narkomanın vəziyyəti narkotik qəbul etməyə davam etmək və onları istənilən vasitə ilə əldə etmək üçün nəzarətsiz bir arzu ilə xarakterizə olunur. Burada yeniyetmələrin dozaya nəzarəti itirdiyi və heyrətə gəlmiş, sərxoş halda ölümcül zəhərlənməyə düçar olduğu orqanik beyin zədələnməsinin başlanğıcı (demans, şəxsiyyət dəyişiklikləri) haqqında danışmaq olar.

Beləliklə, yeniyetmə narkomaniya bir sıra spesifik xüsusiyyətlərə, eləcə də bədxassəli kursa meyllərə malikdir. Yeniyetmələrin narkomaniyasının diaqnozu, müalicəsi və sosial reabilitasiyası çətinidir. Onlar yeniyetmənin şəxsiyyətini yenidən qurmaq və itirilmiş sosial əlaqələrini bərpa etmək üçün uzunmüddətli müalicə və reabilitasiya işləri tələb edir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev R. İ. Psixologiya. Bakı: Nurlan, 2007, 352 s.
2. Əliyev R.İ. Tərbiyə psixologiyası. Bakı: Nurlan, 2006, 196 s.
3. Əliyev B.H., Cabbarov R.V. Təhsildə şəxsiyyət problemi. Bakı: Təhsil, 2008, 134 s.
4. Əliyeva S.N. Yeniyetmələrin aqressiv davranışının çins-yaş xüsusiyyətləri. psixol. üz. fəl. lok diss. avtoref. Bakı: 2012, s.
5. Qurbanova L. Ailə psixologiyası Bakı 2013, 239 s.
6. Азарова, Л.А. Психология девиантного поведения. Минск, 2009.
7. <https://oxu.az/cemiyet/azerbaycanda-nece-narkoman-var-resmi-aciqlama>

НАРКОМАНИЯ ПОДРОСТКОВ КАК ТИП ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ

Абдуллаева Гульнар Вахидовна, Гасимова Айшан Оруджовна
Резюме

В статье представлены сведения об особенностях наркомании как девиантного поведения подростков. Показано, что одной из величайших катастроф современного мира, а может быть и первой, является наркомания. Авторы использовали современную статистику наркозависимости в Азербайджане. показаны психологические особенности подросткового возраста и указано, что их знание играет хорошую роль в данной работе. Рассмотрены особенности подростковой наркотической зависимости и обобщены стадии.

DRUG ADDICTION IN ADOLESCENTS AS A TYPE OF DEVIANT BEHAVIOR

Abdullayeva Gulnar Vahid, Gasimova Ayşen Oruj
Summary

The article provides information about the characteristics of drug addiction as deviant behavior in teenagers. It is shown that one of the greatest disasters of the modern world, perhaps the first one, is drug addiction. The authors used the current statistics of drug addiction in Azerbaijan. psychological characteristics of adolescence are shown and it is stated that knowing them has a good role in this work. Characteristics of adolescent drug addiction are reviewed and stages are summarized.

Rəyçi: dos. S.S.Bayramova

İctimai və təbiət fənləri kafedrasının 21 may 2024-cü il tarixli iclasın 17 saylı protokolu

Daxil olduğu tarix: 10 sentyabr 2024